

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.24>**О. О. Щербакова**кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків
Національної академії медичних наук України

ОСОБИСТІСНА ГАРМОНІЙНІСТЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ З РІЗНИМ РІВНЕМ АКАДЕМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА УСПІШНОСТІ В НАВЧАННІ

Метою дослідження було вивчення особливостей розвитку гармонійності особистості академічно здібних (успішних) й академічно неуспішних учнів основної школи та виявлення специфіки ознак гармонійності для школярів, що належать до різних типологічних профілів академічних здібностей.

Методи. Для діагностики ознак гармонійності особистості використано підлітковий Опитувальник особистісної гармонійності (ООГ–П), який є адаптованою для осіб 12–15 років українськомовною формою опитувальника «Інтегральна гармонійність особистості» О. Моткова. Опитувальник дозволяє оцінювати загальний рівень гармонійності особистості та окремі її показники за шкалами: «суб'єктивна якість життя», «самооцінка», «прагнення до особистісної гармонії», «гармонійність міжособистісних стосунків», «самостійність (відповідальність)», «самореалізація», «гармонійний спосіб життя», «духовні цінності». У процесі статистичного оброблення здійснено однофакторний дисперсійний аналіз та аналіз значущості відмінності середніх значень за t-критерієм Стьюдента.

Результати. Зі рівнем розвитку академічних здібностей можна виділити п'ять типологічних профілів учнів, успішних у навчанні, та три профілі академічно неуспішних учнів. Порівняння показників розвитку ознак гармонійності особистості учнів восьми типологічних профілів академічних здібностей показує наявність статистично значущих відмінностей за всіма оцінюваними параметрами гармонійності. Найбільш сприятливі оцінки особистісної гармонійності виявляють недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані неуспішні учні. Сприятливі показники розвитку особистісної гармонійності виявляють два типи академічно успішних учнів основної школи: інтелектуально обдаровані, креативні, вмотивовані та інтелектуально обдаровані, некреативні, внутрішньо вмотивовані. Найменш сприятливими є показники особистісної гармонійності в інтелектуально обдарованих, зовнішньо мотивованих академічно успішних та інтелектуально здібних, немотивованих неуспішних школярів.

Результати дослідження ознак гармонійності особистості показують, що академічно успішні учні основної школи не тільки не випереджають своїх неуспішних однокласників за гармонійністю особистості, але й за деякими її складовими частинами (суб'єктивна якість життя, гармонійність міжособистісних стосунків) навіть відстають від них.

Висновки. Висока академічна успішність не є достатнім фактором життєвого успіху та повноцінного функціонування в усіх сферах життя. Розроблення програм психологічного супроводу навчання академічно обдарованих школярів у закладах початкової освіти має передбачати розвиток не тільки їхніх академічних здібностей, але й особистісних якостей, які є факторами психічного та психологічного благополуччя.

Ключові слова: академічна успішність, академічно здібні учні, розвиток особистості, гармонійність особистості.

Постановка проблеми. Найактуальнішою проблемою вікової та педагогічної психології є проблема вивчення механізмів та факторів досягнення академічної успішності учнів. Рівень академічної успішності учнів основної школи детермінований їхньою обдарованістю – системною якістю, до структури якої входять: високий рівень успішності навчання, високий рівень розвитку академічних здібностей – внутрішня мотивація до навчальної та пізнавальної діяльності, високий рівень розвитку пам'яті, розумової діяльності та інтелекту [4]. Отже, розвиток обдарованості школярів є одним

із провідних завдань психологічної служби закладів початкової освіти. Утім, оскільки успіхи в навчанні не є достатньою умовою успішно соціалізації людини, її психічного, фізичного та соціально-економічного благополуччя, визначення факторів сприяння розвитку академічних здібностей не є вичерпним завданням наукових психологічних досліджень. Суттєвої актуальності набуває проблема вивчення теоретико-методологічних основ та практичних підходів до розвитку психічно та психологічно благополучної особистості академічно здібних учнів основної школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Найбільш продуктивною, з точки зору визначення сутності та змісту психічного і психологічного благополуччя особистості, здатної до успішного здійснення життєвого шляху, є концепція гармонійної особистості О. Моткова [1; 2]. Гармонійну особистість дослідник визначив як «оптимально інтегровану динамічну структуру, з оптимальною узгодженістю із зовнішнім світом та з життєдіяльністю та розвитком, які відбуваються також оптимально» [1]. Оптимальність у цьому випадку розглядається як такий рівень прояву усіх психічних процесів, властивостей та станів, що забезпечують найбільш успішне функціонування людини у злагодженості з оточуючою дійсністю, яке детермінує досягнення позитивності психічного та фізичного стану, яка, на думку О. Моткова, виявляється в доброму самопочутті, позитивному емоційному фоні, низькому або середньому рівні тривожності, оптимізмі щодо майбутніх подій [2].

Ознаки гармонійності особистості систематизовано на п'ять категорій: структура особистості, успішність функціонування, оптимальність прояву особистісних особливостей, позитивність стану (психічного та фізичного), оптимальність ставлення (до себе, інших людей, світу в цілому) [2]. Структурні компоненти гармонійності – це пропорційність, урівноваженість, узгодженість характеристик особистості, її внутрішня інтеграція, відсутність внутрішніх конфліктів, оптимальне співвідношення самооцінки та рівня домагань, реалістичність Я-концепції, різноманітність потреб та ціннісних орієнтацій. Ознаками успішності функціонування гармонійної особистості, на думку дослідника, є соціальна та фізична адаптація, фізичне та психічне здоров'я, самореалізація, інтерес до життя, життєстійкість, впевненість у собі, саморегуляція, наявність значущих видів діяльності. Оптимальна вираженість рис та проявів гармонійної особистості виявляється в підтримці середнього рівня активності, помірному рівні емоційного збудження, адекватності поведінці поточним вимогам, мотивації [2].

Емпіричне дослідження дозволило О. Моткову визначити та статистично обґрунтувати наявність дванадцяти показників (ознак) гармонійної особистості: цінності особистісної гармонії, духовні цінності, оптимальний спосіб життя, здатність до саморегуляції, конструктивність спілкування, самогармонізація особистості, поміркованість інтенсивності бажань та досягнень, самостійність, задоволеність життям та стосунками з оточуючими, життєве самовизначення, життєва самореалізація, позитивність самооцінки [2].

Отже, до змісту концепції гармонійності особистості входить широкий зміст категорій психічного та психологічного благополуччя, що надає цій концепції суттєвої евристичної цінності з точки

зору вивчення механізмів цілісного розвитку особистості академічно здібних учнів основної школи. А вивчення ознак гармонійності особистості учнів у зв'язку з досягнутим ними рівнями академічної обдарованості та успішності можна визначити як актуальне завдання сучасної вікової психології.

Мета статті (постановка завдання). Метою цього дослідження було вивчення особливостей розвитку гармонійності особистості академічно здібних (успішних) й академічно неуспішних учнів основної школи та виявлення специфіки ознак гармонійності для школярів, що належать до різних типологічних профілів академічних здібностей.

Методологія та методи дослідження. Діагностику ознак гармонійності особистості академічно успішних та академічно неуспішних учнів основної школи здійснено за допомогою адаптованого в нашій роботі [3] підліткового Опитувальника особистісної гармонійності (ООГ–П), який є адаптованою для осіб 12–15 років україномовною формою опитувальника «Інтегральна гармонійність особистості» О. Моткова [1]. Ця адаптована форма методики дозволяє діагностувати рівень розвитку гармонійності особистості за шкалами:

1) «суб'єктивна якість життя» – рівень задоволеності життям у цілому та окремими його аспектами, здатності до самоприйняття та самоповаги, задоволеності реалізацією базових потреб, оптимістичності загального настрою;

2) «самооцінка» – схильність до позитивного уявлення про себе; до оптимізму та життєрадісності, віри у здійснення планів та задумів;

3) «прагнення до особистісної гармонії» – прагнення стати більш врівноваженим, розумним, гармонійним, поміркованим, жити повним життям, розвивати усі особистісні риси та таланти;

4) «гармонійність міжособистісних стосунків» – здатність до уважного та толерантного спілкування з оточуючими, поважливого висловлювання власних думок, пошуку компромісу навіть у складних ситуаціях спілкування;

5) «самостійність (відповідальність)» – здатність спиратися на власний розум та сили, відчувати власну відповідальність за свій життєвий шлях, самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність;

6) «здатність до саморегуляції» – здатність зберігати контроль на власними емоціями у звичайних та складних ситуаціях, зберігати спокій у конфліктах ситуаціях, зібрано та зосереджено діяти щодо реалізації важливих цілей;

7) «самореалізація» – задоволення щодо рівня успіхів та досягнень, здійснення планів, створення та реалізації оригінальних творчих ідей та задумів;

8) «гармонійний спосіб життя» – схильність до гармонійного, здорового способу життя, до поєднання дещо протилежних за змістом, але

рівно необхідних видів активності – розумової та фізичної, індивідуальної та колективної, творчої та рутинної;

9) «духовні цінності» – сформованість моральних ставлень до оточення, співчуття, доброзичливості, бажання допомогти, естетичних установок [3].

Вибірку дослідження склали 331 особа (189 академічно успішних та 142 академічно неуспішних учня 7, 8 та 9 класів), розподілена на підгрупи за ознаками академічної обдарованості в нашому попередньому дослідженні [5]. У цьому дослідженні за допомогою кластерного аналізу було емпірично визначено типологію академічних здібностей учнів основної школи (7, 8, та 9 класів) із високою та низькою успішністю в навчанні. Параметрами для кластеризації було обрано: рівень розвитку інтелекту (вербального, математичного та просторового), креативність (за параметром оригінальність), особливості мотивації (зовнішня та внутрішня) та показники загальної (за всіма предметами) й парціальної (за окремими предметами) академічної успішності [5].

У результаті статистичного аналізу за названими параметрами було утворено п'ять кластерів академічно успішних учнів: академічно обдаровані (інтелектуально обдаровані, креативні, внутрішньо вмотивовані); інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані; інтелектуально обдаровані, зовнішньо вмотивовані; інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані; інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані. Для академічно неуспішних учнів було виявлено три кластери: інтелектуально обдаровані немотивовані учні; недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані; недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані [5].

Виклад основного матеріалу. У табл. 1 наведено дані щодо рівня розвитку загальної гармонійності особистості та окремих ознак гармонійності для всіх кластерів академічно успішних (1 група) та академічно неуспішних (2 група) учнів основної школи. Значущість розбіжностей визначено за t-критерієм Стьюдента.

Дані, наведені в табл. 1, вказують на відсутність статистично значущих розбіжностей між академічно успішними та академічно неуспішними учнями за загальною оцінкою гармонійності особистості та за такими її ознаками, як самооцінка, прагнення до особистісної гармонії, самостійність (відповідальність), самореалізація, духовні цінності та прагнення до гармонійного способу життя.

Статистично значуще перевищення на користь академічно неуспішних учнів виявлено за показником гармонійності «суб'єктивна якість життя» (див. табл. 1). Отже, школярі, які не досягають академічних успіхів взагалі, та учні із середніми показниками парціальної (за окремими предметами) успішності виявляють більш високий рівень задоволеності життям у цілому та окремими його аспектами, здатності до самоприйняття та самоповаги, задоволеності реалізацією базових потреб, оптимістичності загального настрою. Прагнення до високих академічних результатів, навпаки, пов'язане з невдоволеністю собою та своїми досягненнями в академічно успішних учнів. Доречно припустити, що таке невдоволення може бути додатковим мотивуючим фактором досягнення високих результатів навчальної діяльності.

За ознакою гармонійності міжособистісних стосунків академічно неуспішні школярі також показали статистично значущі більш високі оцінки (табл. 1). Отже, для академічно обдарованих учнів основної школи їхні міжособистісні стосунки з оточуючими вважаються менш сприятливими, толерантними та позитивними, ніж для академічно неуспішних учнів. Такі результати можуть спричинятися як суперечливим ставленням школярів цього віку до високих академічних досягнень, а отже, до їх носіїв – академічно успішних учнів, так і більшою критичністю інтелектуально обдарованих підлітків в оцінках якості взаємодії з однолітками.

Дані, наведені в табл. 1, показують наявність статистично значущих розбіжностей в оцінках здатності до саморегуляції як ознаки гармонійності особистості. Академічно успішні учні виявилися більш здатними зберігати контроль на влас-

Таблиця 1

Показники гармонійності особистості академічно успішних та неуспішних учнів основної школи

Показники гармонійності	1 група	2 група	t	p
Суб'єктивна якість життя	16,96	18,23	-3,373	0,000832
Самооцінка	17,22	17,2	0,034	0,972941
Прагнення до особистісної гармонії	17,14	17,79	-1,531	0,126782
Гармонійність міжособистісних стосунків	17,91	18,79	-2,304	0,021867
Самостійність (відповідальність)	17,52	17,59	-0,174	0,862013
Здатність до саморегуляції	17,98	17,15	2,027	0,043490
Самореалізація	17,57	17,14	1,074	0,283709
Гармонійний спосіб життя	17,89	17,53	0,852	0,394952
Духовні цінності	17,77	17,24	1,342	0,180643
Загальна гармонійність	17,55	17,63	-0,439	0,661181

ними емоціями у звичайних та складних ситуаціях, зберігати спокій у конфліктах ситуаціях, зібрано та зосереджено діяти щодо реалізації важливих цілей. Доречно припустити, що така особистісна властивість виступає важливим фактором успішності навчальної діяльності цих досліджуваних.

Із метою конкретизації даних щодо особливостей ознак особистісної гармонійності академічно успішних та неуспішних учнів основної школи на наступному етапі аналізу результатів було оцінено ознаки гармонійності та її загальний рівень у досліджуваних, що належать до різних кластерів академічних здібностей. Для оцінки статистичної значущості розбіжностей було проведено однофакторний дисперсійний аналіз (One-way ANOVA) за допомогою пакета статистичних програм Statistica 12.0. Результати аналізу наведено у табл. 2.

На рис. 1–8 графічно представлено оцінки досліджуваних п'яти академічно успішних та трьох академічно неуспішних кластерів: 1) академічно обдаровані (інтелектуально обдаровані, креативні, внутрішньо вмотивовані академічно

успішні) – 24 особи; 2) інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані академічно успішні – 39 осіб; 3) інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані академічно успішні – 38 осіб; 4) інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані академічно успішні – 52 особи; 5) інтелектуально обдаровані, внутрішньо мотивовані академічно успішні – 36 осіб; 6) інтелектуально обдаровані невмотивовані академічно неуспішні – 31 особа; 7) недостатньо інтелектуально здібні, невмотивовані академічно неуспішні – 54 особи; 8) недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані академічно неуспішні – 57 осіб.

Порівняння середніх значень за ознакою гармонійності «суб'єктивна якість життя» у всіх восьми кластерах показало, що високий рівень задоволеності життям та оптимістичності загального настрою притаманний учням 1 кластеру (інтелектуально обдарованим, креативним, внутрішньо вмотивованим академічно успішним), 4 кластеру (інтелектуально обдарованим, внутрішньо вмотивованим академічно успішним) та 8 кластеру (недостатньо інтелектуально здібним, внутрішньо вмотивованим неуспішним). Середній рівень суб'єктивної якості життя властивий школярам 6 кластеру (інтелектуально обдарованим невмотивованим академічно неуспішним) та 7 кластеру (недостатньо інтелектуально здібним, невмотивованим академічно неуспішним).

Дані, наведені на рис. 2, показують, що високий рівень самооцінки, як складової частини особистісної гармонійності, притаманний як академічно успішним учням із 1 кластеру (академічно обдарованим), так і неуспішним учням 8 кластеру (недостатньо інтелектуально здібним, внутрішньо вмотивованим). Середній рівень самооцінки виявили академічно успішні учні 2 (інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані) й 4 (інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані) кластерів та академічно неуспішні учні 6 кластеру

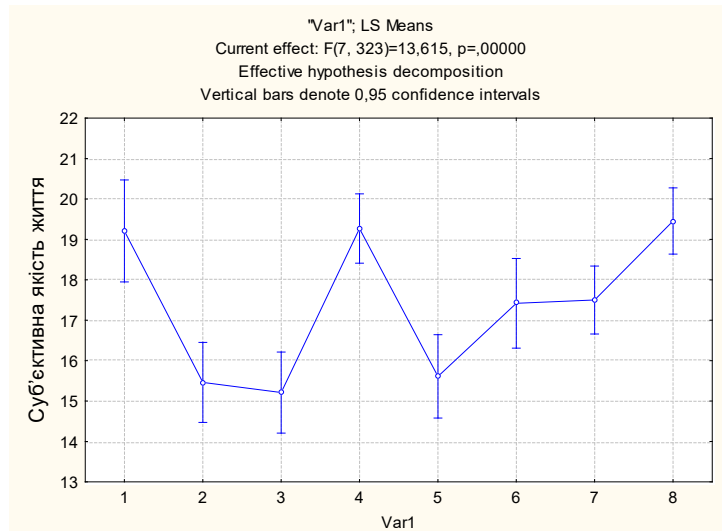

Рис. 1. Значення показника гармонійності «Суб'єктивна якість життя» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

Таблиця 2

Результати однофакторного дисперсійного аналізу оцінок особистісної гармонійності академічно успішних та неуспішних учнів основної школи

Показники особистісної гармонійності	SS	MS	F	p
Суб'єктивна якість життя	940,64	134,38	13,615	0,000000
Самооцінка	665,98	95,14	10,006	0,000000
Прагнення до особистісної гармонії	699,48	142,78	12,191	0,000000
Гармонійність міжособистісних стосунків	743,88	106,27	10,395	0,000000
Самостійність (відповідальність)	743,88	106,27	10,395	0,000000
Здатність до саморегуляції	990,16	141,45	12,871	0,000000
Самореалізація	505,70	72,24	6,143	0,000001
Гармонійний спосіб життя	797,10	113,87	8,988	0,000000
Духовні цінності	928,62	132,66	12,963	0,000000
Загальна гармонійність	518,63	74,09	56,10	0,00

(інтелектуально обдаровані немотивовані). Низький рівень самооцінки виявлено у 3 (інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані) й 5 (інтелектуально обдаровані, внутрішньо мотивовані) кластерах академічно успішних та 7 кластері академічно неуспішних (недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані).

У відповідності до даних, наведених на рис. 3, високий рівень прагнення до особистісної гармонії виявили інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані академічно успішні (4 кластер) та недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані неуспішні (8 кластер) школярі. Середній рівень було визначено для академічно обдарованих успішних (1 кластер), інтелектуально обдарованих, креативних, немотивованих успішних (2 кластер) та інтелектуально обдарованих, немотивованих академічно неуспішних (6 кластер) школярів. Низький рівень прагнення до особистісної гармонії виявили два кластери академічно успішних учнів: інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані (3 кластер) та інтелектуально обдаровані, внутрішньо мотивовані (5 кластер).

Однофакторний дисперсійний аналіз виявив значущі розбіжності в середніх оцінках гармонійності міжособистісних стосунків досліджуваних різних кластерів академічно успішних та неуспішних учнів (див. рис. 4). Високий рівень здатності до толерантного та відповідального спілкування, знаходження компромісу та налагодження співробітництва показали академічно успішні інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані (4 кластер), академічно неуспішні інтелектуально обдаровані, немотивовані (6 кластер) та недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані (8 кластер) учні. Школярам інших кластерів властивим виявився низький рівень гармонійності міжособистісних стосунків.

За рівнями такого показника особистісної гармонійності, як самостійність – «Самостійність», досліджувані розподілилися таким чином (рис. 5). Високий рівень здатності спиратися на власний розум і сили та відчувати відповідальність за свій життєвий шлях виявили два кластери академічно успішних учнів основної школи: академічно обдаровані (1 кластер), інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані (4 кластер) та один кластер академічно неуспішних – недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані (8 кластер). Середній рівень продемонстрували академічно успішні інтелектуально обдаровані, креативні, немотивовані (2 клас-

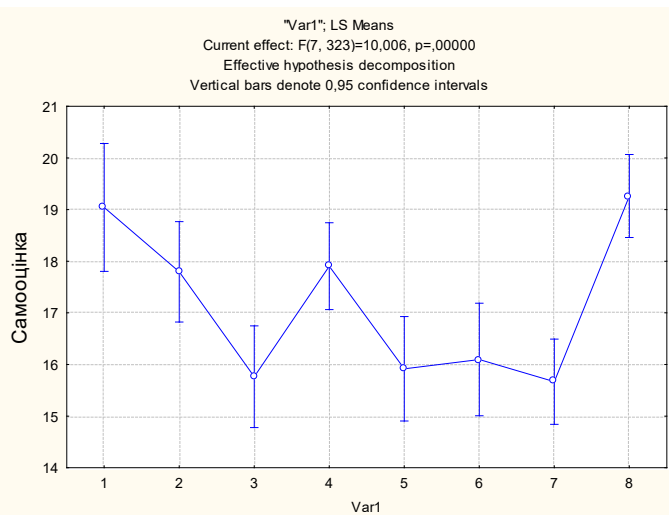

Рис. 2. Значення показника гармонійності «Самооцінка» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

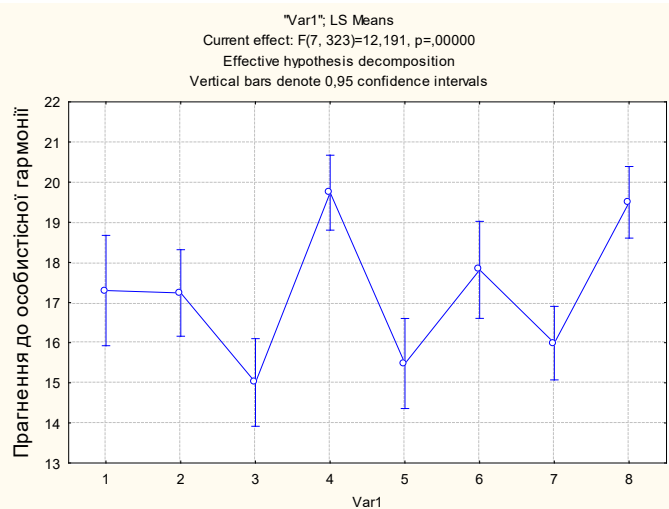

Рис. 3. Значення показника гармонійності «Прагнення до особистісної гармонії» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

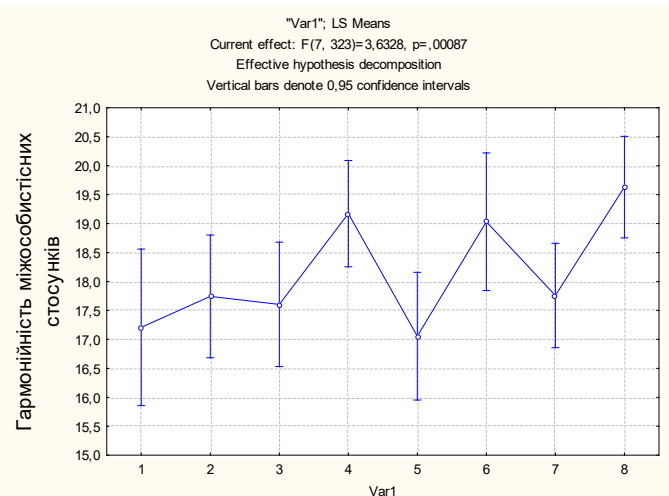

Рис. 4. Значення показника гармонійності «Гармонійність міжособистісних стосунків» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

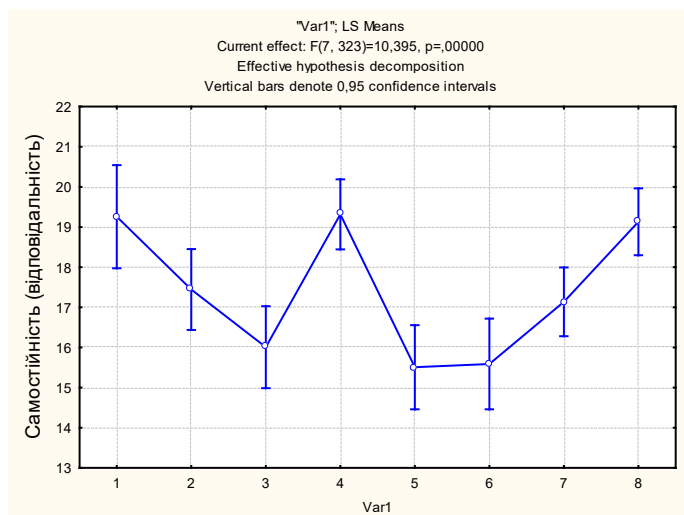

Рис. 5. Значення показника гармонійності «Самостійність (відповідальність)» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

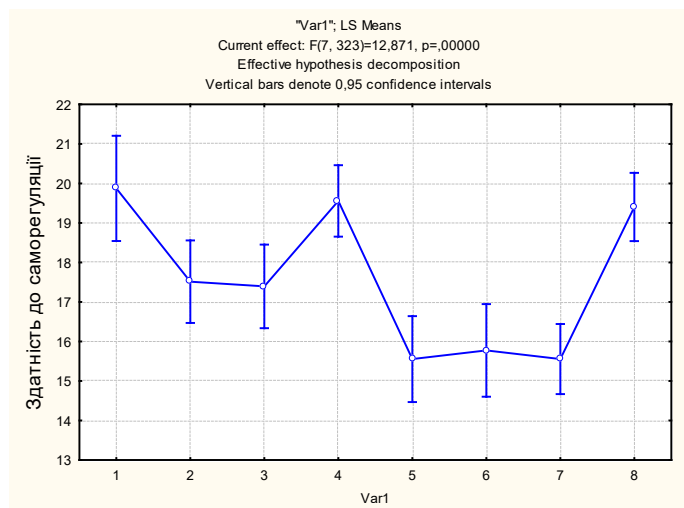

Рис. 6. Значення показника гармонійності «Здатність до саморегуляції» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

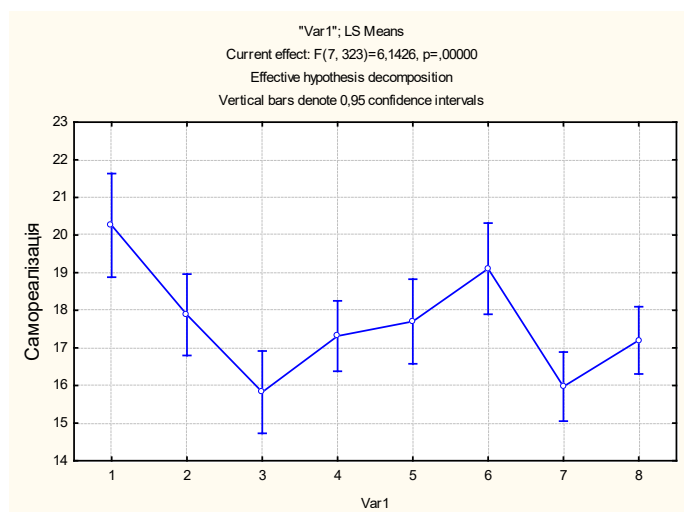

Рис. 7. Значення показника гармонійності «Самореалізація» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

тер) та неуспішні недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані (7 кластер). Академічно успішні інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані (3 кластер), інтелектуально обдаровані, внутрішньо мотивовані (5 кластер) та неуспішні інтелектуально обдаровані, немотивовані (6 кластер) виявили низький рівень самостійності як показника особистісної гармонійності.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу показали статистично значущі розбіжності у восьми кластерах академічно успішних та неуспішних учнів за їх здатністю до саморегуляції (рис. 6). Високий рівень цього показника особистісної гармонійності виявили: серед успішних – академічно обдаровані (1 кластер) та інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані (4 кластер), серед неуспішних – недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані (8 кластер). Середній рівень розвитку здатності до саморегуляції виявили академічно успішні інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані (2 кластер) та академічно неуспішні недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані (7 кластер) школярі. Низький рівень показника саморегуляції виявився притаманний двом кластерам успішних – інтелектуально обдарованим, зовнішньо мотивованим (3 кластер), інтелектуально обдарованим, внутрішньо мотивованим (5 кластер) на неуспішним інтелектуально обдарованим немотивованим (6 кластер).

За таким показником особистісної гармонійності, як самореалізація, кластери досліджуваних академічно успішних та неуспішних учнів розподілилися лише на два рівні: високий та середній (рис. 7). Середній рівень виявився притаманний трьом кластерам успішних школярів: академічно обдарованим (1 кластер), інтелектуально обдарованим, внутрішньо вмотивованим (4 кластер), інтелектуально обдарованим, внутрішньо мотивованим (5 кластер) та одному кластеру невстигаючих учнів: недостатньо інтелектуально здібним, внутрішньо вмотивованим (8 кластер). Середній рівень виявили інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані успішні (2 кластер), інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані академічно успішні (3 кластер), інтелектуально обдаровані немотивовані неуспішні (6 кластер) та недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані академічно неуспішні (7 кластер) учні основної школи.

Високий рівень прагнення до гармонійного способу життя виявили інтелектуально

обдаровані, внутрішньо вмотивовані академічно успішні (4 кластер) та недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані неуспішні (8 кластер) учні основної школи. Середній рівень здатності до врівноваженого життя серед успішних виявили академічно обдаровані (1 кластер), інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані (2 кластер) та інтелектуально обдаровані, внутрішньо мотивовані (5 кластер). Серед невстигаючих – недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані (7 кластер). Інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані успішні (3 кластер) та інтелектуально обдаровані немотивовані академічно неуспішні (6 кластер) отримали низькі оцінки прагнення до гармонійного способу життя.

За сформованістю моральних ставлень до людей та природи (показник особистісної гармонійності «духовні цінності») досліджувані розподілилися за трьома рівнями (рис. 9). Високий рівень виявили академічно обдаровані (1 кластер), інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані успішні (4 кластер) та недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані неуспішні (8 кластер) школярі. Середній рівень було визначено для двох кластерів успішних: інтелектуально обдарованих, креативних, невмотивованих (2 кластер), інтелектуально обдарованих, внутрішньо мотивованих (5 кластер) та одного кластеру академічно неуспішних учнів: інтелектуально обдарованих, немотивованих (6 кластер). Низький рівень сформованості духовних цінностей виявили інтелектуально обдаровані, зовнішньо мотивовані успішні (3 кластер) та недостатньо інтелектуально здібні, немотивовані неуспішні (7 кластер) учні основної школи.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу оцінок загального показника особистісної гармонійності цілком передбачувано підсумовують вже зазначені особливості розподілу досліджуваних за низьким, середнім та високим рівнем розвитку (рис. 10). Високий рівень загальної гармонійності виявили три кластери досліджуваних – два академічно успішних: академічно обдаровані (1 кластер), інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані (4 кластер); та один кластер академічно неуспішних: недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані (8 кластер). Середній рівень виявили успішні інтелектуально обдаровані, креативні, невмотивовані (2 кластер) та неуспішні інтелектуально обдаровані, немотивовані (6 кластер). Низький рівень загальної особистісної гармонійності було встанов-

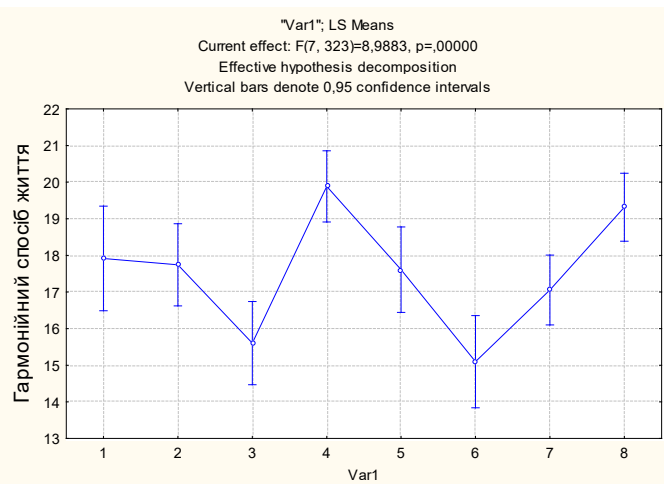

Рис. 8. Значення показника гармонійності «Гармонійний спосіб життя» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

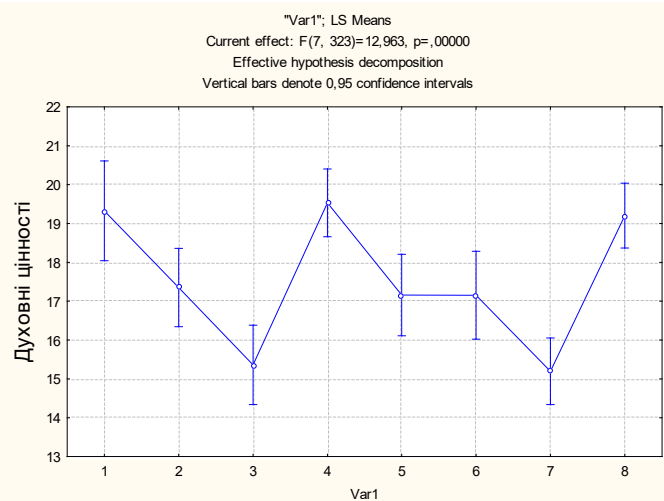

Рис. 9. Значення показника гармонійності «Духовні цінності» академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

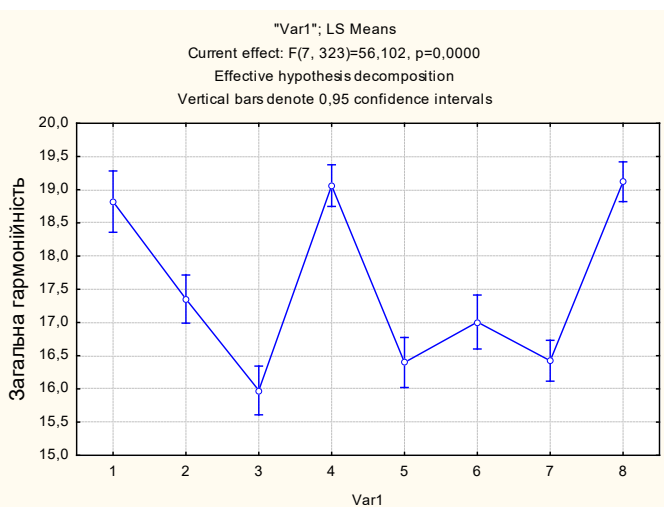

Рис. 10. Значення загального показника гармонійності академічно успішних (1–5 кластери) та академічно неуспішних (6–8 кластери) школярів

лено для двох кластерів академічно успішних: інтелектуально обдарованих, зовнішньо мотивованих (3 кластер), інтелектуально обдарованих, внутрішньо мотивованих (5 кластер) та одного кластеру академічно неуспішних учнів основної школи: недостатньо інтелектуально здібних, немотивованих (7 кластер).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Рівень академічної успішності учнів основної школи визначається їхньою обдарованістю – системною якістю, яка утворюється високим рівнем успішності навчання, високим рівнем розвитку академічних здібностей – внутрішньою мотивацією до навчальної та пізнавальної діяльності, високим рівнем розвитку пам'яті, розумової діяльності та інтелекту.

За рівнем розвитку академічних здібностей можна виокремити п'ять типологічних профілів учнів, успішних у навчанні, та три профілі академічно неуспішних учнів.

Порівняння показників особистісної гармонійності учнів восьми типологічних профілів із різними рівнями академічної здібності та успішності в навчанні показують наявність статистично значущих відмінностей за всіма оцінюваними параметрами гармонійності.

Досить несподівано виявилось, що найбільш сприятливими є оцінки особистісної гармонійності в невідстаючих досліджуваних восьмого кластеру (недостатньо інтелектуально здібні, внутрішньо вмотивовані неуспішні). Визначено, що для учнів цього типологічного профілю академічних здібностей та успішності в навчанні притаманним є високий рівень оцінок за всіма складовими частинами та загальним рівнем особистісної гармонійності. Припустимо, що такі високі самооцінки можуть бути детерміновані недостатнім рівнем розвитку здатності цих школярів до саморефлексії та самоаналізу.

Сприятливі показники розвитку особистісної гармонійності виявляють академічно успішні учні першого (інтелектуально обдаровані, креативні, вмотивовані) та четвертого (інтелектуально обдаровані, некреативні, внутрішньо вмотивовані) типологічних профілів. Для першого притаманним є високий рівень суб'єктивної якості життя, самооцінки, самостійності, здатності до саморегуляції, самореалізації, духовних цінностей та загальної гармонійності за середніх оцінок прагнення до особистісної гармонії, гармонійності міжособистісних стосунків та гармонійності способу життя. Для четвертого – високий рівень суб'єктивної якості життя, прагнення до особистісної гармонії, гармонійності міжособистісних стосунків, самостій-

ності, здатності до саморегуляції, самореалізації, гармонійності способу життя, духовних цінностей та загальної гармонійності за середніх показників самооцінки.

Найменш сприятливими є показники особистісної гармонійності в досліджуваних третього (інтелектуально обдаровані, зовнішньо вмотивовані) і п'ятого (інтелектуально обдаровані, внутрішньо вмотивовані) кластерів академічно успішних та сьомого (інтелектуально здібні немотивовані) кластеру академічно неуспішних учнів основної школи.

Узагальнене порівняння результатів дослідження особистісної гармонійності показує, що академічно успішні учні основної школи не тільки не випереджають неуспішних однолітків за особистісною гармонійністю (за виключенням показника «здатність до саморегуляції»), але й за деякими її складовими частинами (суб'єктивна якість життя, гармонійність міжособистісних стосунків) навіть відстають від них.

Отримані в даному дослідженні результати підтверджують тезу про те, що висока академічна успішність не є достатнім фактором життєвого успіху та повноцінного функціонування в усіх сферах життя. Отже, розроблення програм психологічного супроводу навчання академічно обдарованих школярів у закладах початкової освіти має передбачати не тільки розвиток їх академічних здібностей, але й особистісних якостей, які є факторами психічного та психологічного благополуччя.

Література:

1. Мотков О.И. Тест интегральной гармоничности личности ИГЛ-3. URL : <http://hpsy.ru/public/x6263.htm>.
2. Мотков О.И. Ценностные представления о гармоничной личности людей разного возраста. URL : <https://www.psychologos.ru/articles/view/cennostnye-predstavleniya-o-garmonichnoy-lichnosti-lyudey-raznogo-vozrasta>.
3. Щербакова О.О. Діагностика особистісної гармонійності у підлітковому віці: опитувальник ООГ–П. *Теорія і практика сучасної психології: Зб. наук. праць*. 2019. № 5. С. 105–110.
4. Щербакова О.О. Психологічні особливості адаптації академічно здібних дітей до навчання у початковій школі : дис. ... к. психол. н. : 19.00.07. Харків, 2015. 228 с.
5. Щербакова О.О. Типологія академічних здібностей учнів основної школи з різною успішністю у навчанні. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Психологія»*. 2019. № 61. С. 111–124.

Shcherbakova O. O. The personality harmoniousness of elementary school students with different level of academically capable and academic success

Purpose of research is to study of personality harmoniousness of academically successful and not successful pupils of the middle school and to study of personality harmoniousness characteristics for the pupils of different typology profiles of academic capabilities.

Methods. The diagnostics of personality harmoniousness characteristics was carried out on the basis of the Personality Harmoniousness Questionnaire (PHQ – T). PHQ – T is the Ukrainian teenage form of Questionnaire «Integral Personality Harmoniousness», created by O. Motkov. PHQ – T allows to diagnose the level of personality harmoniousness after ten scales: “subjective quality of life”, “self-esteem”, “aspiring to personality harmony”, “harmoniousness of interpersonality relations”, “independence (responsibility)”, “capacity for self-regulation”, “self-realization”, “harmonious way of life”, “spiritual values”, “general personality harmoniousness”. In the course of statistical treatment of the results, an one-way ANOVA analysis with a single independent factor and t-test of Student for independent samples were carried out.

Results. By the level of academic capabilities developing it is possible to distinguish 5 typology profiles of pupils, successful in studies, and 3 profiles, academic not successful pupils. Comparison of indexes of personality harmoniousness characteristics of 8 typology profiles of pupil’s academic capabilities shows a statistically meaningful differences on the all estimated parameters. The most favorable results of personality harmoniousness characteristics demonstrated intellectually not enough gifted, internally motivated, not successful pupils. The favorable results of personality harmoniousness characteristics demonstrated academic gifted successful in studies pupils and intellectually gifted, not enough creative, internally motivated successful pupils. The not favourable are indexes of personality harmoniousness for the intellectually gifted, externally motivated academic successful and intellectually gifted, amotivated academic not successful pupils.

The results show that academic successful pupils of middle school not only do not pass ahead the not successful yearlings after a personality harmoniousness characteristics, and after some personality harmoniousness characteristics (subjective quality of life, harmoniousness of interpersonality relations) even fall behind from them.

Conclusions. High success of studies is not sufficient factor of life success achievement and harmonious of people socialization. Psychological accompaniment is certain as a complex of psychological actions (diagnostic and psychological influence) directed to the successful situations of school co-operation for successful studies and psychological development of child.

Key words: academic success, academically capable school students, personal development, personality harmonious.